

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

За загальною редакцією проф. В. І. Сідорова, проф. Є. М. Воробйова

Харків – 2019

УДК 330.1(075.8)

Е 45

Рецензенти:

Г. П. Пасемко – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри економічної теорії Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва;

Т. М. Камінська – доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Колектив авторів:

Архієреєв Сергій Ігоревич (д. е. н., проф.) – т. 9, т. 11; Бабенко Віталіна Олексіївна (д. е. н., проф.) – т. 13; Воробйов Євген Михайлович (д. е. н., проф.) – т. 8; Лазаренко Володимир Євгенович (д. е. н., проф.) – т. 10; Сідоров Вадим Ігоревич (к. е. н., проф.) – т. 5; Тимошенко Ігор Владиславович (д. е. н., проф.), Нащокіна Ольга Миколаївна (к. фіз.-мат. н., доц.) – т. 1; Крупська Лариса Пилипівна (к. е. н., проф.) – т. 6, т. 7; Удодова Вікторія Іллівна (к. е. н., проф.) – т. 3; Демченко Тетяна Іванівна (к. е. н., доц.) – т. 17, т. 18; Дерід Ірина Олександрівна (к. е. н., доц.) – т. 19; Легостаєва Олена Олександрівна (к. е. н., доц.) – т. 16; Сальтєвська Тетяна Григорівна (к. е. н., доц.) – т. 20; Соболева Марія Володимирівна (к. е. н., доц.) – т. 14; Шаповал Валентина Іванівна (к. е. н., доц.) – т. 2, т. 15; Кондратенко Наталя Дмитрівна – т. 4; Шедякова Тетяна Євгенівна – т. 12.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 10 від 27.06.17 р.)*

Е 45 **Економічна** теорія : навч. посібник / за заг. ред. проф. В. І. Сідорова, проф. Є. М. Воробйова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2019. – 464 с.

ISBN 978-966-285-536-4

Навчальний посібник містить систематизований виклад тем, які розкривають загальні економічні поняття, мікроекономічні та макроекономічні питання, проблеми світового господарства та міжнародних економічних відносин. Посібник є повним навчально-методичним комплексом, охоплює, крім теоретичної частини, практикум для студентів, додаткові навчально-методичні матеріали. Посібник розраховано на студентів спеціальностей «Міжнародні економічні відносини», «Туризм», «Готельно-ресторанна справа», «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», а також для студентів неекономічних спеціальностей.

УДК 378.147.091.33-027.22:338.3(075.8)

ISBN 978-966-285-536-4

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2019

© Архієреєв С. І., Бабенко В. О., Воробйов Є. М. та ін., 2019

© Дончик І. М., макет обкладинки, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ВСТУП ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ	12
Тема 1. ЕКОНОМІЧНА НАУКА:	
ЗМІСТ І МЕТОДИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ	12
§ 1. Економічна наука як складова системи соціальних наук	12
§ 2. Об'єкт і предмет економічної науки	14
§ 3. Позитивна і нормативна економіка	15
§ 4. Теоретичне й емпіричне пізнання в економічній науці	18
§ 5. Дослідження об'єкта економічної науки в межах різних теоретичних концепцій	26
Питання для самоконтролю	32
Практикум 1	33
Тема 2. СУСПІЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО	35
§ 1. Людські потреби і необхідність виробництва. Ресурси, фактори і найпростіші елементи виробництва. Продуктивні сили і виробничі відносини	35
§ 2. Обмеженість виробничих ресурсів і проблема вибору в економіці. Крива виробничих можливостей	41
§ 3. Результати виробництва. Виробнича функція	44
§ 4. Відтворення та економічне зростання. Ефективність виробництва	47
Питання для самоконтролю	51
Практикум 2	52
Тема 3. ВЛАСНІСТЬ ТА ЇЇ ЕКОНОМІЧНА РОЛЬ	53
§ 1. Сутнісні характеристики власності	53
§ 2. Різноманіття форм власності	58
§ 3. Розвиток відносин власності	60
Питання для самоконтролю	63
Практикум 3	63
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	65
Тема 4. СТУПЕНІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА. СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ	65
§ 1. Ступені економічного розвитку суспільства	65
§ 2. Економічні системи. Типи, види та моделі	67

§ 3. Ринкова економіка як система, її характеристика	70
Питання для самоконтролю	72
Практикум 4	72
Тема 5. ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО.	
ТЕОРІЇ ВАРТОСТІ ТА ГРОШЕЙ.....	74
§ 1. Натуральне і товарне виробництво	74
§ 2. Товар та його властивості. Теорії вартості товару	76
§ 3. Гроші: сутність і функції. Теорії грошей.....	79
Питання для самоконтролю.....	83
Практикум 5	84
Тема 6. ПОВЕДІНКА СПОЖИВАЧА В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	85
§ 1. Свобода вибору споживача. Корисність і способи її вимірювання.....	85
§ 2. Раціональна поведінка споживачів. Споживчий вибір. Криві байдужості та бюджетна лінія	89
§ 3. Рівновага споживача. Правило оптимізації споживчого вибору.....	92
Питання для самоконтролю.....	97
Практикум 6	97
Тема 7. ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ У РИНКОВІЙ СИСТЕМІ	103
§ 1. Формування ринкового попиту	103
§ 2. Формування ринкової пропозиції та фактори її змін	110
§ 3. Встановлення ринкової рівноваги та її порушення	115
§ 4. Еластичність попиту та пропозиції	119
§ 5. Застосування теорії еластичності у практиці	126
Питання для самоконтролю.....	130
Практикум 7	130
РОЗДІЛ 3. МІКРОЕКОНОМІКА	134
Тема 8. ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІРМА. ОСНОВИ МЕНЕДЖМЕНТУ І МАРКЕТИНГУ	134
§ 1. Сутність, умови, принципи та середовище підприємництва.....	134
§ 2. Фірма – основна ланка економіки.....	142
§ 3. Менеджмент у системі ринкових відносин	146
§ 4. Маркетинг у сучасній економіці	166
Питання для самоконтролю.....	179
Практикум 8	179
Тема 9. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА ТА ПРИБУТОК.....	181
§ 1. Сутність і структура витрат виробництва	181
§ 2. Дохід і прибуток	182

§ 3. Витрати в короткостроковому періоді.....	183
§ 4. Витрати фірми в довгостроковому періоді	185
§ 5. Трансакційні витрати	187
Питання для самоконтролю.....	188
Практикум 9	189
Тема 10. РИНОК РЕСУРСІВ І ФАКТОРНІ ДОХОДИ.....	190
§ 1. Виробничі ресурси та особливості їх кругообігу	190
§ 2. Ринок ресурсів і його елементи. Формування попиту та пропозиції основних факторів виробництва.....	192
§ 3. Виробнича функція і поведінка фірми на ринках ресурсів.....	198
§ 4. Факторні доходи та їх розподіл.....	205
Питання для самоконтролю.....	211
Практикум 10	212
Тема 11. РИНОК ДОСКОНАЛОЇ ТА НЕДОСКОНАЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.....	213
§ 1. Ринок досконалої (чистої) конкуренції	213
§ 2. Чиста монополія.....	218
§ 3. Олігополія	222
§ 4. Монополістична конкуренція.....	225
Питання для самоконтролю.....	227
Практикум 11	228
РОЗДІЛ 4. МАКРОЕКОНОМІКА.....	230
Тема 12. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: ЦІЛІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ.....	230
§ 1. Предмет макроекономіки. Кругообіг потоків у макроекономічній моделі. Суб'єкти і ринки національної економіки. Національний продукт	230
§ 2. Основні показники національної економіки ВВП та ВНП. Способи визначення показників національної економіки	235
§ 3. Відтворювальна структура суспільного продукту. Система національних рахунків.....	245
Питання для самоконтролю.....	253
Практикум 12	254
Тема 13. МАКРОЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ.....	256
§ 1. Сукупний попит і фактори, що його визначають	256
§ 2. Сукупна пропозиція в короткостроковому і довгостроковому періодах.....	260
§ 3. Питання теорії.....	262
§ 4. Історичний екскурс. Кейнс проти Черчілля.....	266

§ 5. Макроекономічна рівновага в моделі сукупного попиту і сукупної пропозиції. Перехід від короткострокової до довгострокової рівноваги.....	268
§ 6. Шоки попиту і пропозиції. Стабілізаційна політика.....	270
Питання для самоконтролю.....	271
Практикум 13.....	271

Тема 14. МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ

§ 1. Сутність і складові макроекономічної нестабільності.....	274
§ 2. Безробіття.....	275
§ 3. Інфляція.....	282
§ 4. Економічні коливання.....	295
Питання для самоконтролю.....	299
Практикум 14.....	299

Тема 15. ГРОШОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	301
§ 1. Ринок грошей. Попит на гроші. Пропозиція грошей.....	301
§ 2. Рівновага на грошовому ринку. Її порушення та відновлення.....	310
§ 3. Кредит: сутність, форми, функції в ринковій економіці.....	313
§ 4. Банки і банківська система.....	317
§ 5. Ринок цінних паперів.....	322
Питання для самоконтролю.....	324
Практикум 15.....	325

Тема 16. ФІНАНСИ ТА ФІНАНСОВА СИСТЕМА.....

§ 1. Сутність фінансів та їх функції. Поняття фінансової системи.....	326
§ 2. Державний бюджет і бюджетний дефіцит.....	329
§ 3. Податкова система. Види податків.....	333
Питання для самоконтролю.....	341
Практикум 16.....	341

Тема 17. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.....

§ 1. Еволюція поглядів на роль держави в економіці.....	343
§ 2. Необхідність державного регулювання економіки. Функції держави в економіці.....	346
§ 3. Методи та форми державного регулювання.....	351
§ 4. Економічна політика держави. Якість державного управління.....	353
Питання для самоконтролю.....	358
Практикум 17.....	359

Тема 18. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ.....

§ 1. Соціальна політика держави.....	360
§ 2. Доходи населення та їхні джерела. Нерівномірність розподілу доходів.....	363

§ 3. Державна політика доходів. Система соціального захисту	368
§ 4. Бідність як соціально-економічна проблема	373
§ 5. Проблеми формування середнього класу в Україні	377
Питання для самоконтролю	381
Практикум 18	382
РОЗДІЛ 5. СУЧАСНЕ СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО	384
Тема 19. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО	384
§ 1. Світове господарство: визначення, риси і тенденції розвитку	384
§ 2. Міжнародний поділ праці як основа функціонування та розвитку світового господарства	388
§ 3. Основні суб'єкти світового господарства	396
§ 4. Ринки ресурсів світового господарства	401
§ 5. Сучасні тенденції розвитку світового господарства	408
Питання для самоконтролю	414
Практикум 19	415
Тема 20. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ	417
§ 1. Теоретичні та методологічні питання міжнародних економічних відносин	417
§ 2. Міжнародна торгівля товарами та послугами.....	421
§ 3. Ціноутворення у світовій торгівлі.....	427
§ 4. Світова валютна система і міжнародні розрахунки. Платіжний баланс країни	428
§ 5. Вступ України до Європейського Союзу: проблеми та перспективи.....	432
Питання для самоконтролю	436
Практикум 20	437
ЛІТЕРАТУРА.....	439
ГЛОСАРІЙ	444
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	459